

ЗОНА В. МРКАЉ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

МЕТОДИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО ЗАВИЧАЈНОГ У ЧИТАНЦИ МИЛИЈЕ НИКОЛИЋА

У раду се истичу најзначајнији методички поступци које је проф. др Милија Николић унео у темеље научне дисциплине Методика наставе књижевности и српског језика, на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Предмет анализе је *Читанка за 4, 5. и 6. разред основне школе* (1995), уџбеник који је урађен према Програму допунске наставе основног образовања за децу југословенских грађана у иностранству. Увидом у концепт овог уџбеника, његову структуру, садржај и методичку апаратуру, доказује се да је проф. др Милија Николић својим оригиналним и креативним решењима у први план истакао готово све елементе који су скоро тридесет година касније укључени као иновативни у нове програме наставе и учења.

Указује се на специфичности методичког приступа српском језику као завичајном, у односу на приступ српском као матерњем језику, чиме се подвлачи актуелност одабране теме и научни значај проф. др М. Николића.

Кључне речи: Милија Николић, методика, настава, српски језик као завичајни, читанка, иновативност

Милија Николић као утемељитељ методике наставе књижевности и српског језика

Настава књижевности и матерњег језика је вишеструко сложена. За њену успешност нису довољна дидактичка и педагошка знања, већ и поуздано познавање књижевности и језика. Имајући у виду образовни, естетски, васпитни и функционални значај наставе књижевности и језика, методика националне филологије се у универзитетској настави заснива, а у научној јавности доживљава као иманентни део струке. Професора Милију Николића можемо сматрати њеним утемељитељем. Наставна поступања посредством којих се знања и вештине о књижевности и језику усвајају настају у јединству теоријских и практичних

* zonamrkalj61@gmail.com

сазнања и поступања. Као водећа радна смерница истиче се научна заснованост наставног рада, односно уважавање свих релевантних научних гледишта на језик и књижевност којима се истичу водеће посебности изучаваних појава.

Методика наставе књижевности и језика обједињује достигнућа дидактике, науке о језику и науке о књижевности. Обука наставника књижевности и српског језика на Филолошком факултету у Београду остварује се уз уважавање фундаменталних принципа активне и истраживачке наставе, одговарајућих научних сазнања и вишедеценијског универзитетског искуства. Она обухвата неколико обавезних курсева на којима се студенти током четири семестра подробно упознају са теоријом наставе, а потом и са одговарајућим методама наставног рада у области књижевности и језика. Када савладају и усвоје методичка знања, студенти се упућују на хоспитовање у основним и средњим школама. Круну методичке обуке студената српске књижевности и језика представља израда писаних припрема и реализација часова из матерњег језика и књижевности на оба узрасна нивоа. У писаним припремама студенти детаљно планирају наставне циљеве, методичке радње и поступке за реализацију наставних ситуација у конкретним условима рада. Како би се сложени циљеви и исходи универзитетске методичке обуке квалитетно остваривали, организују се сви расположиви облици рада са студентима: предавања, вежбања, методичке радионице, дискусије, критичко коментарисање, појединачне и групне презентације, индивидуалне консултације.

Организација методичке обуке снажно је подржана сарадњом са основним и средњим школама, а комуникација са студентима се, осим у непосредном раду, одвија електронским путем или преко електронских платформи. Вишесеместрални рад са студентима је интензиван. Комуникација студената са универзитетским наставницима и сарадницима подстиче истраживачки и активан рад. Методички радови студената настају у сарадничком односу са универзитетским наставницима, као и са колегама из непосредне наставне праксе. На тај начин се квалитетне методичке припреме студената укључују у обуку млађих генерација, али су истовремено и стручна подршка и инспирација наставницима у основним и средњим школама. Методичке припреме одабирају се на основу вредносних критеријума који подразумевају уважавање водећих методичких принципа, као и иновативне методичке радње и активности којима се одговарајући књижевнонаучни и језички садржаји методички трансформишу у изворе знања. У овим радовима посебно се уважавају стручне (специјалне) методе које у плуралистичком методолошком садејству истичу водеће поетичке и естетске посебности проучаваног књи-

жевног дела, а обухватају претходно и непосредно припремање, као и рад на часу. Оваквим приступом подржава се континуитет комуникације са студентима који су дипломирали и настављају да се школују на другим нивоима студија.

Онима који се запошљавају у школама, методичка база података помаже да се на стручан и квалитетан начин укључе у професионалан рад и охрабрује их на континуирано стручно усавршавање (уз сарадњу са Друштвом за српски језик и књижевност Србије). Контакт са бившим студентима и садашњим колегама омогућава универзитетској методици наставе књижевности да буде у снажном дослуху са праксом, уважава њена гледишта, али је и освежује и унапређује новим, научно утемељеним, поузданим и корисним сазнањима из струке. За све ово захвални смо професору Милији Николићу који је својим визионарским деловањем допринео да се методика наставе пре свега веже за ужу струку: српски језик и књижевност, а затим да се сагледава у својој интердисциплинарности (в. Николић 2009).

Српски језик као завичајни

Уџбеници које је професор Николић осмислио и наменио ученицима и наставницима пре свега су биле књиге са садржајем из језика и језичке културе. Посебни значај ових уџбеника, које је Милија Николић често радио и у коауторству са својом супругом, Мирјаном Николић, огледа се у функционалном приступу граматички. Уз коришћење књижевноуметничког или неког другог типа текста као предлошка за увођење наставне јединице из граматике или правописа, предлог за савладавање сваког програмског садржаја (из наведених подобласти предмета Српски језик) ослања се на језичко осећање ученика, а пригодне илустрације и различити типови задатака и вежби за утврђивање градива мотивишу ђаке да истражују и самостално решавају дате налоге.

Једина читанка коју је професор Николић самостално приредио и оригинално представио свим заинтересованим корисницима јесте *Чишанка за 4, 5. и 6. разред основне школе*, уз поднаслов *Српски језик и култура изражавања*, објављена 1995. године у издању Завода за уџбенике и наставна средства из Београда и Завода за школство из Подгорице. Овај уџбеник осмишљен је према Програму допунске наставе основног образовања за децу југословенских грађана у иностранству и одобрили су га Савезно министарство за просвету и културу, Министарство просвете Србије и Министарство за просвјету и науку Црне Горе. Концепт уџбеника о којем је реч илуструје све значајне идеје које је професор Николић остварио и имплементирао у наставу српског језика и књижев-

ности као суверени методичар и професор на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Овде ћемо анализирати само неке од доприноса Милије Николића методици као науци о настави, који су у складу са данашњим исходима учења српског језика као завичајног¹. Но, претходно указујемо на разлоге који су утицали на формирање синтагме *српски језик као завичајни* и на разликовање тог назива од синтагме *српски као мајтерњи језик*. У раду Марине Јањић, професорке на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, под називом „Темељна методолошка питања наставе српског језика у дијаспори”, касније укљученом у књигу *Методика наставе српског као завичајног језика* (2018: 22–29) објашњене су специфичности наставе српског језика као завичајног.

Увидом у ову књигу, издвајају се полазишта наставне методологије српског језика као завичајног, која се могу довести увезу са диференцираном наставом српског језика и књижевности у школи. Чест је случај да су одељења ученика који стичу или проширују своја знања о матерњем језику у дијаспори, мешовита. Та „мешовитост” некада се тиче узраста, а некада је реч о полазницима генерацијски једнаким, који поседују неједначена језичка предзнања, или код којих та предзнања у потпуности изостају. Како већина ученика који уче матерњи језик у иностранству не поседује ни основна сазнања о националним вредностима матице, пред њихове наставнике се поставља вишеслојни задатак језичке, али и културолошке и васпитне природе², да се у истом временском периоду посвете индивидуалним потребама својих ђака, а да, притом, наставу

¹ Уџбеник под називом *Методика наставе српског као завичајног језика* Марине Јањић настао је као порука ауторкиног настојања да се укаже на потребе савременог и целовитог наставног (васпитно-образовног) процеса кроз иновативну наставну технологију која се састоји у примени нових облика, средстава и метода рада. Циљ је да се ученику, који стицајем околности живи у иностранству, укаже на специфичности матерњег језика којим се исписује традиција, менталитет и идентитет народа коме припада. На тај начин промениће се његов положај у настави, као и положај наставника као организатора наставе и осталих креативних активности на језику који се чује у породици или уском окружењу. Из тих разлога проф. др Марина Јањић конципира уџбеник који ће допринети лакшем учењу матерњег језика у дијаспори како би се понуђеним уметничким и наставним садржајима личност ученика српске националности препознала међу различитим културама и језицима (в. 2018).

² Према новим програмима наставе и учења, ученици се све више усмеравају ка стицању практичних (функционалних) знања, која им омогућају да се снађу у свакодневном животу. Стављањем практичности у први план често се занемарује васпитни моменат; душевни живот не посматра се као нужан и неопходан за снажање у стварности. Чак се и образовни садржаји сужавају тако што, због постојања интернета, више није неопходно субјективно меморисати и упоређивати научено, већ се различити наставни приступи тумачењу књижевног дела као готови нуде ученицима.

обављају са групом, према утврђеном и препорученом програму наставе и учења за одређени разред.

Како говор ученика у дијаспори карактерише и преплитање завичајног језика и језика тамошњег окружења, примећено је да долази до стварања „језичке хибридизације” (уп. Јањић 2018), а то преплитање карактеришу и различити језички варијетети, употреба самостално осмишљених неологизама итд.

Тек по утврђивању нивоа ученичких знања (а некад је потребно кренути од наставе почетног читања и писања), у рад са ђацима може се укључити уџбеник попут *Чишанке за 4, 5. и 6. разред основне школе* Милије Николића.

Читанка намењена ученицима у дијаспори

У овом одељку рада указује се на специфичности методичког приступа *српском језику као завичајном*, у односу на приступ *српском као мајинском језику*, чиме се још једном подвлачи актуелност одабране теме и научни значај проф. др Милије Николића. Као врстан методичар и посвећеник своме занимању, Милија Николић је још пре тридесет година, највише као зналац, али и искуствено и интуитивно, у своју читанку намењену ученицима у дијаспори унео поступност и систематичност у савладавању наставног градива; функционално прожимање наставних садржаја из области *Књижевности, Језика и Језичке културе*; грађење васпитног система вредности код ученика; илустровање наставних садржаја примерима из живота, обичаја и културног наслеђа нашег народа; повезивање примера из литературе са свакодневним животом; неопходност осмишљавања вежбања уз уџбеничку апаратуру (формирање радног уџбеника).

Професор Николић је први аутор који је читанку сагледао као уџбеник који је неодојив од књиге граматике и језичке културе. Овај модел читанке у потпуности је оправдан када је реч о учењу српског језика као завичајног, али би своју пуну примену могао да има и при учењу српског као нематерњег, или српског као страног језика. Осмишљен и по наставном принципу трајности знања и умења, уз непрекидно нивелисање радних налога у оквиру уџбеничке апаратуре, он је намењен употреби у диференцираној и индивидуализованој настави. Адекватно обучен наставник читанком оваквог типа бива подстакнут на креативно и функционално планирање остваривања наставних садржаја током целе школске године, али и на стварање индивидуалних образовних планова рада са ученицима у комбинованим одељенима, или са онима који из различитих разлога имају потешкоће у учењу.

Уџбеник о којем је реч састоји се од шест тематских блокова (по два за сваки од наведених разреда). Први део *Читанке*, намењен ученицима четвртог разреда основне школе, дат је под насловом *Чудесне приче*. Овај наслов обједињује приче у којима се акценат ставља на машту, креативност и „оно што не може бити”: народна прича „Тамни вилајет”, „Трнова ружица” браће Грим, народна приповетка „Биберче”, прича о животињама „Међед, свиња и лисица”, песма „Плави зећ” Душана Радовића, народна прича „Крепао котао”, Езопова басна „Дечак лажљивац” и прича „Босоноги и небо” Бранислава Црнчевића. Повезивањем тематски сродних, а жанровски и ауторски различитих књижевних дела, Милија Николић ствара могућност за отварање компаративних приступа наставном проучавању, везујући за дата литерарна остварења и наставне јединице о говорном и писаном језику и језичким јединицама, о именицама, глаголима, субјекту и предикату, о простим реченицама и значењу реченица у говорној улози, о умањеницама (деминутивима), речима истог или сличног значења (синонимима), о поређењу и управном говору. Тако се, непрекидним повезивањем наставних садржаја из свих подобласти предмета Српски језик, градиво усваја кроз континуирано сагледавање богатства свих језичких садржаја, што подстиче стварање мозаика знања које се слаже, допуњује и проширује временом. Иако је у овој читанци предност дата ћириличном писму, поједини текстови наведени су латиницом да би ученици увежбали читање и писање оба писма.

Други тематски блок намењен ученицима четвртог разреда основне школе носи назив *Раздознало око*. Текст Исидоре Секулић „Позно јесење јутро”, песма „Први снег” Војислава Илића, прича „Гр д” Јанка Веселиновића, народна лирска песма „Јеленче”, песме „Друг другу” Драгана Лукића и „Нећу да порастем” Драгана Радуловића, као и народна епска песма „Стари Вујадин” повезују се лепотом природе, увидом у осећања, неговањем пријатељстава и симболиком очију. Слике родног краја и детињства, али и херојства и моралних вредности појачане су и стилски обојене учењем о придевима, њиховом значењу и врсти, о речима супротног значења (антонимима), атрибутима, роду и броју именица, док увежбавање правилног и изражајног читања прати лекција о дужини гласова и значењу речи. Посебно занимљив сегмент овог читаначког блока дат је под називом „Два лика појединих речи (екавски и ијекавски)”, што омогућава ученицима да спонтано разумеју разлике између два наречја српског књижевног језика.

У трећем тематском блоку, који представља први део читанке за пети разред основне школе, под називом *Сви наши снови*, нижу се текстови који код ученика развијају осећање родољубља, припадности отаџбини, љубав према завичају, дивљење усмерено ка прошлим, хе-

ројским временима, приврженост раду и марљивости: песма „Домовина” Душана Васиљева, приповетка „Прва бразда” Милована Глишића, народна посленичка песма „Наджњева се момак и девојка”, народне пословице о раду, народна епска песма „Женидба Душанова”, одломак из *Жишја Хајдук Вељка Петровића* Вука Стефановића Карацића, народна лирска митолошка песма „Град градила бијела вила” и прича „Поход на Мјесец” Бранка Ћопића. Ове текстове и радне налоге који подстичу њихово тумачење прате за ученике сложеније граматичке јединице: именски предикат, помоћни глаголи јесам и бити, род и број придева, објекат, основна глаголска времена (презент, перфекат и футур), бројеви и прилошке одредбе, уз указивање на појмове дијалога и монолога у књижевном делу.

Други део читанке за ђаке петакe, односно четврти блок *Чишанке* дат је под заједничким насловом *Мудрости светом влада*. О важности мудрости, паметног поступања, учења, сналажења у различитим ситуацијама, са ученицима се разговара се уз помоћ народне приповетке „Дјевојка цара надмудрила”, народних пословица о знању и мудрости, народне песме „Српска дјевојка”, шаљиве народне новеле „Еро с онога свијета”. Лепота природе („Зимско јутро”, Војислав Илић), значај великих људи из српске историје и науке (народна песма „Свети Саво” и одломак из биографије *Из детињства Николе Тесле* Ненада Дивљана), знаменитост грађевина које људи подижу („Мостови”, Иво Андрић), значајки су повезани у заједнички контекст слике бољег, мудријег и благороднијег света. Уз згоде довитљивог Ере и мудре просјакиње ученици савладавају облике именица (падеже) и непроменљиве речи. Сазнају све о личним заменицама, писању властитих имена и придева изведених од властитих именица. Уз Андрићеве „Мостове” утврђују поређење придева и проналазе епитете. Лекција о прелазним, непрелазним и повратним глаголима прати узбудљив догађај из детињства нашег великог научника, Николе Тесле.

Ученицима шестог разреда намењени су пети и шести читаначки блок уџбеника. Први део, под називом *Плава звезда*, садржи дела следећих аутора: песму „Плава звезда” Мирослава Антића, текст „На грамама маште” Исидоре Секулић, приповетку „Аска и вук” Иве Андрића, причу „Чудесна справа” Бранка Ћопића, одломак из Нушићеве *Аутиографије* – „Часови географије”, приповетку „Јаблан” Петра Кочића и песму „Црна Гора” Велимира Милошевића. Увидом у ове текстове, ученицима се указује на значај развијања такозване *унутрашње чулности*, неопходне за доживљавање литерарних целина; на уживљавање у свет песама или прича путем чула. Служећи се одабраним примерима из текстова и одговарајућим илустрацијама, ученици се воде поступно

кроз савладавање падежа српског језика, њихових основних функција и главних значења. Несвршени и свршени глаголи лакше се разумеју уз духовите примере Нушићеве *Аутобиографије*, а апозиција и сложене реченице везују се за Андрићево и Ђопићево дело. Лекција о акцентима и дужини акцентованих самогласника објашњава се уз помоћ стихова песме „Црна Гора”, где се помоћу „озвучене песме и предела”, ученици позивају „на кретање у висине и према светлости”.

Завршно поглавље *Чишанке* Милије Николића носи назив *Руке ишћо хране и бране*. Мајка, домовина, рођена земља, понос, љубав према најмилијима, чојство и јунаштво заједничке су карактеристике текстова: песме „Ратар” Вељка Петровића, песме „Руке домовине” Весне Парун, народне баладе „Смрт Мајке Југовића”, народне епске песме „Марко Краљевић укида свадбарину”, народне лирске песме „Највећа је жалост за братом”, одломка из романа *Хајдук Стишко* Јанка Веселиновића „Станко! Наш си!” (уз указивање на императив). Одломак из драме *Избирачица* Косте Трифковића – „Избирач наиђе на отирач” послужио је за обнављање знања о дијалогу и објашњавање потенцијала. У овом поглављу извесна пажња посвећена је изговору и писању гласа „Х”, вежбању изговора и писања гласова „Ч”, „Ђ”, „Ц” и „Ђ”, као и подсетнику за употребу правописних знакова.

Коришћење књижевноуметничког текста као полазишта за наставну интерпретацију, али и за међусобно повезивање садржаја свих подбласти предмета Српски језик и књижевност (према његовом актуелном називу) у овој читанци прате народне пословице о језику и говору, народна поређења, издвојене поуке прича, често исказане народним мудростима. На пример, уз народну причу о животињама „Међед, свиња и лисица”, ученици се позивају да протумаче следеће изреке: „Отето – проклето”, „Ко зло чини, зло га и снађе”, „Ко другоме јаму копа, сам у њу пада”, „Што не желиш себи, не чини другима”.

Посебан значај у овом уџбенику дат је правопису. Упућивањем на варијанте правилног писања управног говора, код ученика се развија свест и о томе ко говори као лик у делу, а ко је наратор, тј. шта су приповедачеве речи. Тако се, прво описним путем, а касније именовањем књижевних појмова (у наредним разредима) управни говор везује и за дијалог и друге облике казивања.

Вежбања унета у професорову *Чишанку* подстичу и ђаке и њихове наставнике да мисле. Овде издвајамо једну такву вежбу:

„У причи се каже да се котао ождребио. – Која се животиња ждреби? Допуни започете реченице глаголима који казују како се која животиња коти (доноси на свет младунце) и именицама које означавају младунчад

Кобила је ојдребила ждребе.

Крава је _____ . (отелила теле)

Мачка је _____ . (омацила маче)

Овца је _____ . (ојагњила јагње)

Кучка је _____ . (окотила куче)

Крмача је _____ . (опрасила прасе)

Квочка је _____ . (испилила пиле; снела јаје)”

(Николић 1995: 34).

Да је језичкостилска анализа текста могућа и у млађим разреди-ма, уверавају нас примери попут наредног: постанак глагола подражавањем гласова из природе „кукурикууу, га-га, ку-ку, гра-грак, пуц, пуц, кррр, бућ, мљац-мљац, врус, врус, фијууу” (Николић 1995: 31) – петао кукуриче, гуска гаче, кукавица кука, гавран гракће, ватра пуцкета, радио крчи, жаба бућну у воду; кад једеш, не мљацкај!, снег врска, ветар фијуче; или извођење глагола од именица: „брод – бродити; траг – тражити; сан – сновати; мир – мировати; сунце – сунчати се; зима – зимовати” (Николић 1995: 31).

Оно што посебно одликује рад Милије Николића, а представљено је и у овој читанци, јесу бројне илустрације које је професор сам осмислио и нацртао. Њихова привлачност, реалистични приказ, јасност у приказу, ученицима различитих узраста омогућују да путем слике и знакова открију значења речи, њихову службу или функцију, мелодију реченице и место акцента, падежну промену; да подстакну на усмено и писмено изражавање ђака.

Подстицање ученика да проширују текст ради каснијег казивања у форми говорне вежбе, обликовано је следећим налозима уз пример приче „Лав, бикови и лисица” (по Доситеју Обрадовићу):

Басном „Лав, бикови и лисица” доста је речено, али још није казано све оно што бисмо желели да сазнамо. Наша радозналост је знатно шира од обавештења која нам пружа сама прича. – Шта би то још желео/желела да сазнаш из света ове приче? – Чиме би се она могла проширити? – Који догађаји заслужују да се опширније испричају? – Шта би желео/желела да се детаљније опише? – Где би се у басну могао увести разговор? (Николић: 1995: 39).

Овим налозима указује се на развој унутрашње чулности ученика, на буђење њихове маште и подстицање обликовања читалачких доживљаја путем чула, замишљањем боја, звукова, мириса, текстуре окружења.

Развој радње у причи упућује и на карактеризацију ликова, чиме се подстиче разматрање идејног слоја текста.

1. Замисли предео (простор) у коме се крећу и сусрећу лав, бикови и лисица. Како он изгледа? Описуј га током проширивања басне.
2. Како је лав сазнао да бикови живе у слози и љубави? А како је убедио лисицу да завади бикове? (О свему томе може се занимљиво причати.)
3. Потруди се да замислиш живо и уверљиво прикажеш изглед, покрете и поступање лава у појединим ситуацијама. Исто тако, сликовито (као да су ти пред очима) приказуј бикове и лисицу. Која би имена дао биковима?
4. Знамо ли на који начин је лисица завадила бикове? Штета што о њој није ништа у басни речено! Но, ти ћеш маштом и причањем отклонити и ту празнину у тексту.
5. После говорне вежбе проширену басну можеш и написати (Николић 1995: 40).

Указивање на потребу коришћења плана текста као значајне методичке радње, прати многе примере у *Чишанци*³: (уз текстове) „Босоноги и небо” Бранислава Црнчевића (44); „Град” Јанка Веселиновића (60); народну приповетку „Еро с онога свијета” (143); „Аска и вук” Иве Андрића (177); народну епску песму „Марко Краљевић укида свадбарину” (230). Све ово везује се и за начин на који се ученици мотивишу да поуздано осмисле писмене саставе на неку од задатих тема (план писменог састава, 116). Састављајући план текста, ученици се оснажују у осмишљавању природног редоследа излагања приче. Они запажају узрочно-последичне везе у тексту; уче се да уоче смисао дигресија и епизода којима се хронолошки редослед прекида, али се причање обогаћује. Оспособљавају се да уоче разлику између информација експлицитно датих у тексту и оних које називамо имплицитним, о којима се закључује на основу прочитаног. Подстичу се да открију и издвоје уметничке слике, постојеће у песми или причи, на пример:

Свака целина у тексту садржи пуно значајних појединости. То су најбоља запажања исказана уметничким сликама. Тако су у првој целини (текста „Град” Јанка Веселиновића, прим. аут.) са по неколико значајних појединости насликани сељак, говеда, коњи, пси, живина, биљке... (Николић 1995: 61).

Оно што посебно одликује приступ професора Николића повезивању наставног градива јесте инсистирање на разоткривању језичких

³ У даљем тексту, поједине странице из *Чишанке* Милије Николића на које се у раду позива, биће навођене у парентезама, без других ознака.

појава до најситнијих детаља, идући од њиховог основног значења ка сложенијим представама и пренесеним значењима.

Почев од гласа, слова, речи, просте реченице, идући ка сложеној реченици и тексту као целини (прво краћем, величине једног пасуса, а онда и дужем), професор у својој *Чишанци* поступно открива основно значење речи, њену врсту, лексиколошку вредност у контексту, потом службу коју обавља у реченици и здруженост те речи са одломком и целином текста. Указује на симболику одређене речи, потом на појам мотива (у песми или причи), на богатство антонима, хомонима, синонима, паронима, стилски значај умањеница или аугментатива (уз њихово описно именовање). Ученик, вођен кроз професорову читанку, добија део по део слагалице коју склапа у својеврсну „мапу ума” и, учећи тако, уз помоћ илустрација и истицања кључних места, обезбеђује трајност знања које се стиче.

Својим осмишљеним уџбеничким апаратурама проф. Николић наглашава значај и важност развијања вештине разумевања прочитаног. Ова вештина именована је тек годинама касније као посебна област у оквиру документа *Образовни стандарди за крај групе циклуса обавезног образовања* (в. 2010).

Посебно значајни, али и тешки за ученике који свој матерњи језик и књижевност савладавају у иностранству, јесу акценти. И ову област, уз помоћ професорове *Чишанке* и наведених примера у њој, наставник може савладати са ученицима уз описна образлагања, без дефинисања, уз ослањање на језичко осећање и слух, а у оквиру припреме за говорну вежбу:

Прочитај гласно наведене реченице. При томе начином изговора нагласи разлику између исто написаних речи. Објасни шта свака од тих речи означава. Разврстај их на именице, глаголе и придеве.

После кише појавила се дуга дуга.
Хајде реци јеси ли се купао у реци.
У гори гори ватра.
У шуми шуми поток.
Јела јела разних јела.
Опет је Боса боса.
Дрво прска, а вода прска.
Левак сипа воду у левак.
Капљице живе као да су живе.
Рада је рада да се прихвати рада (Николић 1995: 62).

Богаћење речника ученика свакако је један од значајних циљева наставе. Зато су у овај уџбеник унети и многи функционални појмови, на пример: ситуација, расположење, узрок, околност, услов, увид, про-

цена, закључак, однос, утисак... који ученицима српског језика у дијаспори (али и многим другима) могу бити недовољно јасни. Уз уважавање ученичког узраста и принципа поступности и систематичности, гради се сигуран пут ка успешном сазнавању.

Сама структура Програма допунске наставе основног образовања за децу југословенских грађана у иностранству (према којем је стварана *Читанка* проф. Милије Николића) окренута је темама које негују родољубље, породичне вредности и обичаје српског народа, важност рада и марљивости. Одабрани текстови народне књижевности и дела наших великих писаца и песника: Исидоре Секулић, Војислава Илића, Иве Андрића, Бранка Ћопића, Милована Глишића, Вука Караџића, Петра Кочића, Вељка Петровића, Душка Радовића, Мирослава Антића итд. испреплетани су примерима значајним за разумевање и коришћење српског језика. Лекције о презенту, перфекту и футуру прате говорне вежбе, на пример: казивање текста с промењеним временом (в. Николић 1995: 115), или план писменог састава за опис личност или портрет.

Захтевна лекција о бројевима у српском језику указује на разлике између изговора појединих бројева и њиховог бележења. Писање редних бројева доводи се у везу са примерима из живота и актуелним датумима; утврђивање знања прати правописна вежба, а богаћење речника заснива се на грађењу бројева као сложеница (в. Николић 1995: 120). Систематизовање и проширивање знања постиже се увођењем низа одабраних загонетки које је потребно одгонетнути и у њима пронаћи и одредити бројеве по врсти којој припадају.

У *Читанци* о којој је реч препознајемо и многе смислене наставне корелације којима се функционализују ученичка знања. Уз примере из књижевноуметничких текстова наведени су и одломци из текстова другог типа, на пример одломак из дела *Из дејињства Николе Тесле* Ненада Дивљана. Ученици су, учећи из ове читанке имали прилике да се упознају и са нелинеарним типовима текста, коришћеним у виду прегледних табела, као илустративни подсетници наученог језичког градива.

Закључак

Увидом у концепт ове читанке, њену структуру, садржај и методичку апаратуру, доказује се да је проф. др Милија Николић својим оригиналним и креативним решењима у први план истакао готово све елементе који су скоро тридесет година касније укључени као иновативни у нове програме наставе и учења. На пример:

- а) српски језик, књижевност и језичку културу неопходно је изучавати у садејству свих наведених подобласти наставног предмета Српски језик и књижевност;

- б) ослањање на језичко осећање ученика даје боље резултате од учења дефиниција напамет;
- в) промишљеним наставним корелацијама шири се функционализација ученичких знања;
- г) радни налози и други задаци у уџбенику примерени су различитим нивоима ученичких знања, као и различитим ученичким способностима;
- д) богаћење ученичког речника је један од најзначајнијих циљева наставе;
- ђ) савладавање наставног градива уз коришћење различитих врста текстова доприноси успешнијем развоју вештине читања с разумевањем;
- е) улога и функција илустрација у уџбенику се не сме занемаривати.

У поређењу са другим читанкама, *Читанка* професора Николића разликује се по многим посебностима наведеним у овом раду. Можда не би било лоше размислити о томе да у будућности осмислимо читанке оваквог типа и за ђаке који уче српски језик као матерњи. Умрежавање градива, развијање језичког осећања и трајност знања и умења који се стичу погледом на исто из различитих углова, обезбедили би боље разумевање језичких појава, повезали их са њиховом стварном, употребном вредношћу и стилским карактеристикама тих појава, које се препознају у делима врхунских књижевника. И у томе је методички приступ професора Николића био и остао ненадмашен.

ЛИТЕРАТУРА

- Јањић 2018:** М. Јањић, *Методика наставе српског као завичајног језика*, Ниш: Академска српска социјација.
- Николић 1995:** М. Николић, *Читанка за 4, 5. и 6. разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Подгорица: Завод за школство.
- Николић 2009:** М. Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.

Образовни стандарди за крај обавезног образовања 2010: *Образовни стандарди за крај обавезног образовања за предмет Српски језик*, Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања.

Zona V. Mrkalj

THE METHODOLOGY OF THE SERBIAN LANGUAGE AS A NATIVE LANGUAGE IN THE READER OF MILIJA NIKOLIC

Summary

The paper highlights the most important methodological procedures that prof. Milija Nikolić, Ph.D., introduced into the methodology of teaching literature and the Serbian language and into the foundations of the scientific discipline at the Faculty of Philology of the University of Belgrade. The subject of the analysis is Reader for 4th, 5th and 6th grade of primary school (1995), a textbook that was created according to the Program of supplementary teaching of primary education for children of Yugoslav citizens abroad. An insight into the concept of this textbook, its structure, content and methodological apparatus proves that prof. Milija Nikolić, Ph.D., with his original and creative solutions, brought to the fore almost all the elements that, almost thirty years later, were included as innovative in new teaching and learning programs.

It points out the specifics of the methodical approach to the Serbian language as a native language, in relation to the approach to Serbian as a mother tongue, which underlines the topicality of the chosen topic and the scientific importance of prof. Dr. M. Nikolić.

Keywords: Milija Nikolić, methodology, teaching, Serbian language as a native language, reader, innovation